

## اخلاق در عصر ارتباطات

### بررسی و نقد کتاب اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات

● فائزه فرهودی

دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی

#### چکیده

کتاب اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات شامل پنج فصل است که ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای، پایبندی به سند جامع اخلاقی، انواع منشورهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات در دنیا و پیامدهای منفی پیمان شکنی، مهم‌ترین سرفصل‌های این کتاب را تشکیل می‌دهند. این کتاب در مقایسه با سایر آثاری که در این زمینه موضوعی به رشته تحریر درآمده، کاربردی‌تر و عملیاتی‌تر است؛ همچنین الگو و منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات با توجه به زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی ایران ارائه شده است. این دو ویژگی، مهم‌ترین نقاط مثبت این نوشتار است. رعایت امانت، انسجام مطالب، پرهیز از اطاله کلام و رویکرد اسلامی به موضوع داشتن از دیگر ویژگی‌های این اثر به‌شمار می‌رود. عدم رعایت برخی نکات ویراستاری، نقص در محتوای پیشینه پژوهش و عدم شفافیت مطلب در بعضی قسمت‌ها، عمده‌ترین نقاط ضعف کتاب حاضر است. همچنین با توجه به این‌که آثار مختلفی در این حوزه چاپ شده است بهتر بود در جایی از کتاب به تفاوت این اثر با سایر آثار اشاره می‌شد و ویژگی منحصر به فرد و خاص کتاب برای خواننده تبیین می‌شد.

**کلیدواژه‌ها:** اخلاق حرفه‌ای، علم اخلاق، فناوری اطلاعات، منشور اخلاق حرفه‌ای

#### مقدمه

فناوری اطلاعات مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در زندگی امروز انسان‌هاست. تحولات شتابناکی که در اثر آن ایجاد شده، راه سکون و یکنواختی را بر



■ محمدی، مسلم؛ محمدباقر جعفری و ملیحه حسینی (۱۳۹۷). اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات، تهران: جهاد دانشگاهی  
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۷۹-۱۰۶-۲

فصلنامه نقدکتاب

علم‌اندیشا

سال دوم، شماره ۶  
تابستان ۱۳۹۸

۵۶

انسان‌ها بسته و با سرعتی فوق تصور، هر لحظه فضایی جدید می‌سازد که تا چندی قبل حتی قابل تصور نبود. طبعاً مسائل اخلاقی خاصی پیش می‌آید که تاکنون مطرح نبوده‌است (طالعی، ۱۳۹۵).

موضوعی که باعث اهمیت اخلاق علمی در دهه اخیر شده، رشد پرشتاب علم و فناوری همزمان با ضعف نظام‌های سنتی اخلاقی در جوامع است. در نتیجه این پرسش به‌میان آمد که با این مقیاس از تصرف ذهنی و علمی در عالم توسط انسان که با پیشرفت دانش و فناوری ظاهر می‌شود، آیا فعالیت‌های علمی و فناوری آن متعهد به کیفیتی مبتنی بر منطق اخلاقی و مصلحت جمعی نیز هست؟ در راستای پاسخ به این سؤال که در ذهن دانشمندان و محققان شکل گرفته، پژوهش در حوزه اخلاق حرفه‌ای انجام شد. اخلاق حرفه‌ای یکی از شاخه‌های جدید علم اخلاق است که می‌کوشد به مسائل اخلاقی حرفه‌های گوناگون پاسخ دهد.

در واقع اخلاق حرفه‌ای، مجموعه‌ای از اصول است که رفتار افراد و گروه‌ها را در حرفه‌های مختلف تعیین می‌کند. یک فعالیت علمی و تحقیقاتی در حوزه فناوری می‌تواند با محیط زیست، ایمنی، حریم خصوصی دیگران و منافع متعارض اجتماعی ارتباط یابد و محل پرسش‌ها و تأملات اخلاقی شود. با گسترش فناوری اطلاعات، امکان تهدید حریم خصوصی افراد و سلامت زیست‌محیطی به‌وجود می‌آید. به‌همین دلیل اخلاق حرفه‌ای در فناوری اطلاعات موضوعیت می‌یابد و به مباحث اخلاقی مربوط به تولید، انتقال، کاربری و مبادله دانش می‌پردازد (پورنقدی، ۱۳۸۸).

## فصل‌های مختلف کتاب

این کتاب از پنج فصل تشکیل شده است؛ فصل اول «مقدمه‌ای بر چالش اخلاق حرفه‌ای در فناوری اطلاعات» نام‌گذاری شده است؛ فصل دوم به «مبانی نظری اخلاق و اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات» پرداخته شده است؛ در فصل سوم «روش‌شناسی تدوین اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات» ارائه شده است؛ در فصل چهارم «بررسی اخلاق فناوری اطلاعات از دیدگاه اسلام» صورت گرفته و در نهایت در فصل پایانی یعنی فصل پنجم، نویسندگان به جمع‌بندی و ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات پرداخته‌اند. ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای، پایبندی به سند جامع اخلاقی، معرفی انواع منشورهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات در دنیا و پیامدهای منفی پیمان‌شکنی از جمله مهم‌ترین مباحث مطرح‌شده در این اثر است.

## درباره نویسندگان

دکتر مسلم محمدی، دکتر سیدمحمدباقر جعفری و ملیحه حسینی، سه نویسنده این کتاب هستند؛ در واقع این کتاب برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد ملیحه حسینی، فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات از پردیس فارابی دانشگاه تهران است. دکتر محمدی و دکتر جعفری هر دو استاد راهنما در این پایان‌نامه و عضو هیأت علمی دانشگاه تهران هستند. دکتر مسلم محمدی، مدرس دروس اخلاق و اخلاق کاربردی در مقاطع ارشد و دکتری است و تألیفاتی هم در این زمینه دارد؛ از جمله کتاب‌های مکتب‌های نسبی‌گرایی اخلاقی از یونان باستان تا دوران معاصر؛ مقدمه علم اخلاق؛ و اخلاق علم‌آموزی در دانشگاه. دکتر سیدمحمدباقر جعفری، مدرس سیستم‌های اطلاعات مدیریت، کسب‌وکار الکترونیکی و مدیریت تکنولوژی و نوآوری در مقاطع ارشد و دکتری است. بیشتر تألیفات و تحقیقات و تمرکز ایشان بر موضوعات یادشده است. از جمله کتاب‌های ایشان می‌توان از مقدمه‌های بر هوشمندی کسب‌وکار اجتماعی، شهرت الکترونیکی در دنیای کسب‌وکار معاصر، و شبکه‌های اجتماعی و تبلیغات نام برد. مجموع تخصص‌های دو استاد دانشگاه تهران، در تألیف این اثر مکمل هم بوده است؛ چرا که دکتر محمدی در زمینه اخلاق حرفه‌ای متخصص و ماهر هستند و دکتر جعفری در حوزه فناوری اطلاعات تجربه و تخصص دارند. بنابراین کنار هم قرار گرفتن این دو تخصص باعث شده تمام جوانب موضوع اثر یعنی اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات،

پوشش داده شود و این یکی از بارزترین و برجسته‌ترین نقاط قوت کتاب محسوب می‌شود.

### جایگاه کتاب در علوم انسانی

با توجه به این که در انتهای کتاب، یک الگو و منشور برای اخلاق حرفه‌ای در عرصه فناوری اطلاعات ارائه شده‌است، لذا کاربردی و عملیاتی بودن مطالب مورد بحث توسط نویسندگان اثبات شده و این فرصت برای متخصصان این حوزه و سازمان‌ها ایجاد شده‌است که از این کتاب بتوانند به‌صورت کاربردی بهره‌مند شوند.

علوم انسانی به بعد ذهنی، فکری، روانی و معنوی انسان می‌پردازد؛ بنابراین در نظر گرفتن اصول اخلاقی در هر حرفه‌ای و در هر سازمانی از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه در علوم انسانی است. علوم انسانی به‌طور عام کلمه، علومی هستند که با چگونگی رشد، کمال و پیشرفت انسان سروکار دارند. قطعاً چنین رشدی در سایه به‌کارگرفتن اصول اخلاقی امکان پذیر است. لذا پژوهش‌ها و کتاب‌هایی که با موضوع اخلاق حرفه‌ای در هر رشته‌ای منتشر می‌شوند، به غنا و اعتلای علوم انسانی کمک شایان توجهی می‌کنند.

از سوی دیگر در انجمن‌های کامپیوتر کشورهای مختلف، دستورالعمل‌های مختلف اخلاقی وجود دارد؛ لذا تدوین و ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات در ایران بسیار ضروری به‌نظر می‌رسید و این خلأ به‌خوبی توسط مطالب این کتاب مرتفع شده‌است.

### جامعه مخاطبان کتاب

نویسندگان کتاب کوشیده‌اند تا به‌بررسی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات به‌طور عام و ارائه اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات از دیدگاه اسلام به‌طور خاص بپردازند. بیشترین مخاطبان این کتاب، متخصصین حوزه فناوری اطلاعات هستند. کسانی که در این رشته مشغول تحصیل و یا مشغول کار هستند. اساتید این حوزه هم دسته دیگری از مخاطبان کتاب را تشکیل می‌دهند. از آن‌جا که فناوری اطلاعات موضوعی همه‌گیر است و اکثریت افراد جامعه به‌نحوی از فناوری اطلاعات استفاده می‌کنند، لذا دسته سوم مخاطبان این کتاب آن گروه از افراد جامعه‌اند که به‌نوعی در حال بهره‌مندی از خدمات فناوری اطلاعات هستند و لازم است که با اصول اخلاقی این حرفه آشنا باشند.

## هدف از انتشار کتاب

به‌زعم نویسندگان، هدف اصلی از تألیف این کتاب، ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات براساس دیدگاه اسلام است؛ چراکه تمامی منشورهای فعلی در این زمینه در غرب نوشته شده‌اند. در این اثر، مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار گرفته و از اصول ثابت اخلاقی آموزه‌های اسلامی، اصول اخلاقی و سنجش‌پذیر مربوط به فناوری اطلاعات استخراج و دسته‌بندی شده‌است. اما سؤالی که در اینجا مطرح است این است که تا چه حد نویسندگان این کتاب، از انتشار کتاب‌های دیگر که در ایران در همین زمینه و با رویکرد اسلامی به‌رشته‌ی تحریر درآمده‌است مطلع بوده‌اند و وجه تمایز اثر حاضر با سایر آثاری که در این زمینه نوشته شده‌است چیست و آیا رویکرد و نگاهی غیر از نگاه مؤلفان سایر کتاب‌های چاپ‌شده در این حیطه، مدنظر نویسندگان اثر حاضر بوده‌است یا خیر؟ سؤالی که بهتر بود در مقدمه‌ی اثر به آن پاسخ داده می‌شد. به‌عنوان مثال کتابی تحت عنوان مسائل اخلاق فناوری اطلاعات در روایات اسلامی از جمله کتاب‌هایی است که به‌نظر می‌رسد می‌بایست مورد توجه خاص نویسندگان اثر حاضر قرار می‌گرفت؛ چرا که به‌نظر می‌رسد بیشترین هم‌پوشانی را با اثر حاضر دارد، اما در فهرست منابع اثر، این عنوان دیده نمی‌شود. به‌طور کلی در مقدمه‌ی این کتاب بهتر بود به تفاوت‌های میان آن با سایر آثاری که در این زمینه در ایران به‌چاپ رسیده‌است پرداخته می‌شد و نویسندگان اثر، با دقت و ظرافت، خود را از اتهام انجام کار موازی مبری می‌ساختند.

## ساختار و محتوای کتاب

کتاب حاضر چون برگرفته از پایان‌نامه است، لذا ساختاری شبیه ساختار پایان‌نامه دارد؛ در فصل اول، بیان مسئله، اهمیت و اهداف پژوهش؛ در فصل دوم، نظریه‌های اخلاق حرفه‌ای، معرفی منشورهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات و پیشینه پژوهش در داخل و خارج از کشور؛ در فصل سوم، روش پژوهش، پایایی و روایی ابزار پژوهش و روش و تجزیه و تحلیل اطلاعات؛ در فصل چهارم، اخلاق فناوری اطلاعات از دیدگاه اسلام؛ و در فصل پنجم جمع‌بندی و ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات آورده شده‌است. ارجاعات درون‌متنی و فهرست منابع و ماخذ به روش APA انجام شده‌است.

### نقد و بررسی فرم و ساختار کتاب

در پیشگفتار کتاب، مطلبی مبتنی بر وجه تمایز محتوای این کتاب با سایر کتاب‌هایی که در این زمینه به رشته تحریر درآمده، بیان نشده است. در صفحه ۱۴، در ارجاع درون‌متنی بعد از نام نویسنده و تاریخ نشر اثر در پرانتز، صرفاً حرف «ص» نوشته شده و هیچ شماره صفحه‌ای آورده نشده که احتمالاً نویسندگان اثر فراموش کرده‌اند آن را اضافه کنند. چند نمونه از این ارجاعات ناقص: صفحه ۱۴: (شیروانی، ۱۳۷۹، ص)؛ (غروی‌ان، ۱۳۷۹، ص)؛ صفحه ۱۷: (شهریاری، ۱۳۸۹، ص)؛ صفحه ۲۲: (حق‌شناس، ۱۳۸۵، ص)؛ صفحه ۲۳: (مهرآذین، ۱۳۷۲، ص)؛ (حیدریان و قراملکی، ۱۳۹۳، ص)؛ صفحه ۵۲: (مصباح یزدی، ۱۳۹۴، ص) و... حتی در پانویس بعضی صفحات نیز همین نقص وجود دارد؛ مثلاً در صفحه ۲۳، پانویس: مکارم الاخلاق، ص! در صفحه ۷۲، پانویس: کلیات سعدی، ص! و یا در توضیحات مربوط به شکل‌ها مثلاً: شکل ۱: تقسیم‌بندی کلی مباحث اخلاقی (شهریاری، ۱۳۸۹، ص)!

در فهرست منابع، نام کوچک نویسندگان به اختصار آمده که بهتر است نام کامل آورده شود. همچنین در منبع‌نویسی به روش APA، وقتی اطلاعات کتابشناختی مقاله‌ای ارائه می‌شود، می‌بایست نام مجله به صورت ایرانیک آورده شود و وقتی اطلاعات کتابشناختی کتابی ارائه می‌شود، عنوان کتاب باید ایرانیک شود که این موارد رعایت نشده است.

### نقد و بررسی محتوای کتاب

رویکرد مذهبی و اسلامی به مسئله اخلاق حرفه‌ای، ایجاز و خلاصه‌گویی، ارجاع‌دهی‌های مناسب، ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات به شکل بومی و متناسب با ساختار فرهنگی، اجتماعی و مذهبی ایران از مهم‌ترین ویژگی‌های قابل ذکر این کتاب است.

از ابتدای کتاب همه‌جا از واژه «فناوری اطلاعات» استفاده شده است، اما در ابتدای فصل دوم! در جایی از اختصار IT استفاده شده و در پانویس به Information Technology به عنوان توضیح این اختصار، اشاره شده است. اولاً وقتی از ابتدا اصطلاح فناوری اطلاعات به کار برده شده چه لزومی دارد که در اواسط کتاب اختصار لاتین آن استفاده شود؟ دوماً اگر هم قرار بود این اختصار گفته شود باید اولین باری که در کتاب از اصطلاح «فناوری اطلاعات» استفاده می‌شد، این اختصار و پانویس مربوط به آن آورده می‌شد نه در فصل دوم، و سوماً این اصطلاح به دلیل بسیار رایج بودن آن در بین حتی عامه مردم، نیاز به توضیح ندارد.

در بخش سوابق مربوط به پژوهش، پیشینه قوی و قابل قبولی ارائه نشده است؛ ۵ پیشینه داخلی و ۴ پیشینه خارجی! در حالی که محقق پایان نامه‌ای که قرار است یک منشور اخلاقی در زمینه فناوری اطلاعات ارائه کند می‌بایست خیلی بیش از این، تحقیقات قبلی را مرور می‌کرد و نکته دوم این که همین ۹ پیشینه ذکر شده هم، روزآمد و جدید نیستند؛ در حالی که باید به جدیدترین و به روزترین تحقیقات در این زمینه حتماً اشاره می‌شد. نکته آخر این که بعد از ارائه پیشینه، می‌بایست استنتاجی از ارائه پژوهش‌هایی که آورده شده است بیان شود، تحت عنوان «استنتاج از مرور پیشینه پژوهش». اما این کار صورت نگرفته است. در واقع نویسندگان کتاب باید از سیر مطالعاتی که در این حوزه انجام شده، به یک نتیجه‌گیری می‌رسیدند و جایگاه کار خودشان را در آن میان مشخص می‌کردند؛ چرا که هر تحقیقی که انجام می‌شود در واقع قرار است یک پله به پله‌های قبلی پژوهش‌های گذشته اضافه کند؛ بنابراین در این استنتاج توضیح داده می‌شود که قبلاً پله‌های این حوزه موضوعی تا کجا پیش رفته و پژوهش حاضر قرار است در کجای دنیای اطلاعات این زمینه موضوعی قرار بگیرد. جای این استنتاج در انتهای فصل دوم کتاب خالی است.

متن کتاب قبل از چاپ می‌بایست ویرایش می‌شد تا اشکالات نگارشی برطرف شود. مثلاً در مقدمه فصل سوم این جمله وجود دارد: «در این فصل متدولوژی و روش تحقیق را تشریح می‌شود. در این راستا ابتدا نوع و روش پژوهش (از نظر هدف و از نظر ماهیت و روش؟)، دلایل انتخاب روش پژوهش، جامعه آماری مورد مطالعه و دلایل انتخاب آن و سپس روش نمونه‌گیری و چگونگی تعیین حجم نمونه، ابزار و روش جمع‌آوری اطلاعات، روایی و پایایی سنجی ابزار تحقیق و در آخر روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات بیان شده است.» این جمله آن قدر طولانی است که وقتی خواننده به انتهای جمله می‌رسد، ابتدای جمله را فراموش کرده است. زمان افعال به کار رفته در این جملات، یکدست نیستند: (تشریح می‌شود/ بیان شده است). اگر قرار است زمان حال به کار گرفته شود پس در همه‌جای متن کتاب باید از زمان حال استفاده شود. به‌طور کلی از ابتدا تا انتهای یک پژوهش باید زمان افعال یکدست باشد.

در صفحه ۶۰، در بخش جامعه آماری، تعریفی از جامعه آماری به‌طور کلی آورده شده است و در نهایت مشخص نشده که جامعه آماری این پژوهش چند نفرند و از چه ویژگی خاصی برخوردارند. آیا کارمندان و

مدیران سازمانی هستند؟ آیا دانشجویان رشته فناوری اطلاعات در چند دانشگاه مشخص هستند؟

در بخش روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، در جایی که محقق در حال توضیح دادن روشی است که در پژوهش خود به کار گرفته، جمله خود را به یک منبع ارجاع داده است! «از آنجایی که ابزار مورد استفاده برای بدست آوردن اطلاعات در این پژوهش مصاحبه است، باید روش تجزیه و تحلیل داده‌ها در مصاحبه را در نظر گرفت. متن پیاده شده مصاحبه‌ها با سه روش کمی، ساختاری و تفسیری تجزیه و تحلیل می‌شود (کریمی و نصر، ۱۳۹۲)». نکته قابل ذکر دیگر این‌که این سه روش کمی، ساختاری و تفسیری برای خواننده واضح و روشن نیستند و لازم است این سه روش توضیح داده شود.

در فصل پنجم، در جواب سؤالات پژوهش، هر کجا که به نوشته‌ها و یافته‌های قبلی اشاره می‌شود، می‌بایست ارجاع‌دهی صورت بگیرد و اشاره شود که جدول شماره چند و یا در فصل چندم و در چه بخشی این مطلب ارائه شده است؛ اما این کار انجام نشده است. مثلاً در صفحه ۱۰۴ این‌طور آمده که: «سؤال اول: اصول اخلاقی در زمینه منشورهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات در دنیا کدامند؟ با همه مطالعاتی که از منابع کتابخانه‌ای صورت گرفت چارچوب‌های اخلاقی مورد استفاده در زمینه اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات شناسایی و مورد استفاده قرار گرفت». خواننده با مطالعه این پاسخ، هرگز جواب سؤال پژوهش را درک نخواهد کرد. حتماً می‌بایست ارجاع به صفحه یا بخشی که این پاسخ در آن جا آمده است آورده شود.

نکته پایانی این‌که هیچ‌گونه نمایه‌ای برای این کتاب تهیه نشده است؛ همچنین در پشت جلد کتاب معمولاً خلاصه‌ای حداقل در دو پاراگراف از محتوای کتاب آورده می‌شود؛ انتظار می‌رود این موارد در ویرایش‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد.

رعایت امانت در ذکر مطالبی که از سایر منابع اخذ شده است از جمله ویژگی‌های مثبت این اثر به‌شمار می‌رود. انسجام و توالی مطالب به‌خوبی صورت گرفته است. نظم و چینش دقیق مطالب و پرهیز از اضافه‌گویی از دیگر نقاط مثبت کتاب است. مهم‌ترین ویژگی محتوایی اثر این است که بر طبق موازین اسلام به‌بررسی اصول اخلاقی فناوری اطلاعات پرداخته است و همین امر باعث شده که نتایج حاصل از این تحقیق برای تمامی سازمان‌های ایرانی کاربرد داشته باشد. مطلب دیگر این‌که



نگاه نویسندگان اثر، فراتر از یک دیدگاه تئوری محور است و سعی شده تا ماحصل تحقیق، قابلیت استفاده و به کارگیری در سازمان‌ها و همچنین در بین متخصصان فناوری اطلاعات را داشته باشد. استفاده از آیات و روایات در سرتاسر متن باعث غنای بیشتر کتاب شده است و نویسندگان تلاش کرده‌اند جهت توضیح و تفهیم بهتر مطلب خود از آیات و روایات و در بعضی موارد از ابیات و اشعار متناسب بهره ببرند و این کار را به خوبی انجام داده‌اند.

فصلنامه نقد کتاب

**علم‌انشا**

سال دوم، شماره ۶  
تابستان ۱۳۹۸

۶۳

نویسندگان این کتاب از نظر جامعیت، در بخش پیشینه پژوهش، کمی ضعیف عمل کرده‌اند و به بسیاری از پژوهش‌هایی که قبلاً در این زمینه انجام شده است (چه در داخل و چه در خارج از کشور) اشاره‌ای نداشته‌اند. اما نویسندگان این اثر از نظر مانعیت نمره بسیار خوبی دریافت خواهند کرد؛ چرا که سعی کرده‌اند مطالب غیرضروری را که در پیشبرد تحقیق نقشی ندارند حذف کنند.

### خلاصه‌ای از نکات عمده کتاب

نویسندگان اثر برای توجیه ضرورت پژوهش و تبیین نقش اخلاق در تعالی سازمان در فصل دوم صفحه ۳۶، جمله‌ای از اثر موعلی و همکارانش که در سال ۱۳۹۲ منتشر شده است آورده‌اند: «... برنامه‌های اخلاق به سازمان‌ها کمک می‌کند تا بتوانند در شرایط آشفته عملکرد اخلاقی خود را حفظ کنند. با تکیه بر اصول اخلاقی و طراحی و تبیین آن، مدیران سازمان‌ها قادر می‌شوند تا تصمیمات درستی اتخاذ کنند و راه درست را از نادرست تشخیص داده و در انجام وظایف خود نظیر تصمیم‌گیری، ارزشیابی، نظارت، تشویق و تنبیه با وجود یک نظام اخلاقی، با قاطعیت عمل کنند.»

نکته جالبی که در فصل دوم کتاب صفحه ۴۳ به آن اشاره شده، خواننده را جهت ادامه مطالعه اثر ترغیب می‌کند: «... کاربران رایانه به ویژه حرفه‌ای‌ها آمادگی ندارند با مسائل اخلاقی‌ای که در محل کارشان و یا هر جای دیگری که رایانه و فناوری رایانه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد به گونه موثری برخورد کنند. بنابراین طبیعتاً انسان به این نتیجه می‌رسد که چون نمی‌تواند فناوری رایانه را که موجب این آشفتگی‌ها است متوقف کند، به طرحی برای اقدام نیازمند است که با این فناوری در حال تحول، سازگار باشد و در عین حال به مسائل اخلاقی‌ای که پیش می‌آید نیز بپردازد.»

نویسندگان اثر در پاسخ به سؤال سوم پژوهش در صفحه ۱۰۷ این‌طور نوشته‌اند که: «با بررسی منشورهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات در

کشورهای مختلف و با انجام مصاحبه از خبرگان و در آخر با مراجعه به آیات و روایات متعدد در زمینه‌های مختلف اخلاقی این نکته منتج شد که دین اسلام به تمام اصول اخلاقی نوشته شده در منشورهای اخلاقی کشورهای خارجی و اصول بیان شده توسط خبرگان تاکید کرده است. به همین خاطر می‌توان گفت منابع اسلامی مملو از آموزه‌های اخلاقی است. هیچ دین و آئینی مانند اسلام از لحاظ آموزه‌های اخلاقی از غنا برخوردار نیست؛ به طوری که می‌توان گفت تمام فضاهای اخلاقی که برای یک انسان ممکن است پیش بیاید در دین اسلام بیان شده است.»

در صفحه ۱۰۹ و ۱۱۰ کتاب آمده است: «... در تدوین منشورهای اخلاقی فناوری اطلاعات در کشور ایران، توجه به ارزش‌های اخلاقی که مأخوذ از باورها و اعتقادات دینی است بسیار مهم است. اصول اخلاق حرفه‌ای که طی انجام این پژوهش برای متخصصین فناوری اطلاعات به دست آمده است می‌تواند به عنوان اصول منشورهای اخلاقی این حوزه در اختیار سازمان‌های فناوری اطلاعات و کارکنان این بخش‌ها قرار بگیرد. سازمان‌ها باید در بخش فناوری اطلاعات توجه به این اصول اخلاقی را نهادیه کنند و کارکنان فناوری اطلاعات هم توجه به آن را سرلوحه امور کاری خود قرار دهند. همچنین خوب است که جامعه دانشگاهی در رشته‌های مربوط به فناوری اطلاعات از همان ابتدا دانشجویان را با این اصول که برگرفته از باورها و منابع دینی و اسلامی است آشنا کنند. اخلاق حرفه‌ای نیازمند استمرار در آموزش، مهارت، تجربه و بصیرت بخشی و بسترسازی‌های فرهنگی فراوان در زمینه کاری و تخصصی است.»

### تفاوت این کتاب با سایر کتاب‌های هم موضوع

کتاب اخلاق حرفه‌ای در فناوری اطلاعات و ارتباطات: با رویکرد کاربردی برای مهندسان و مدیران *JCT*، دانشجویان و محققان، تألیف احد فرامرزقراملکی و محسن حیدریان که از سوی انتشارات سازمان مدیریت صنعتی در سال ۱۳۹۴ منتشر شده است، بیشتر جهت تدریس در دانشگاه‌ها به عنوان منبع درسی برای دروس «اخلاق حرفه‌ای»، «اخلاق مهندسی» و «مهندسی فناوری اطلاعات ۲» مناسب است و در پی ارائه یک منشور و یا سند برای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات نبوده است. این بزرگ‌ترین وجه تمایز این اثر با کتاب حاضر است.

کتاب اصول اخلاقی در فناوری اطلاعات (اخلاق حرفه‌ای) تألیف جورج والتر رینالدز<sup>۱</sup> و ترجمه میثم محمدپور در سال ۱۳۹۲ از سوی انتشارات

1. Reynolds, George Walter

علوم رایانه منتشر شده و به بررسی مسائلی از جمله تخطی از مالکیت فکری، خطرات امنیتی، سرقت هویت و جرائم کامپیوتری و امنیتی می‌پردازد. برجسته‌ترین ویژگی این کتاب این است که به راحتی حتی برای افرادی با دانش ابتدایی فناوری اطلاعات، قابل فهم است. نویسندگان کتاب به هیچ وجه در پی ارائه سندی برای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات نیست، بلکه در صدد است تا مخاطبان و خوانندگان خود را با مهم‌ترین مسائل اخلاقی و مشکلاتی که ممکن است در جریان استفاده از فضای مجازی و فناوری اطلاعات با آن مواجه شوند، آشنا کند و به مهم‌ترین مسائل در این حوزه پاسخ دهد. رویکرد این کتاب از این منظر با رویکرد کتاب حاضر که منشوری برای اخلاق فناوری اطلاعات ارائه داده، کاملاً متفاوت است.

کتاب مسائل اخلاق فناوری اطلاعات در روایات اسلامی که از سوی جمعی از پژوهشگران به رشته تحریر درآمده و انتشارات دانشگاه قم در سال ۱۳۹۱ آن را منتشر کرده است، برگرفته از نرم افزار جامع الاحادیث، تولید مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور است و برای استفاده در پروژه سند اخلاق فناوری اطلاعات با رویکردی اسلامی آماده شده است. این کتاب درباره پیوند میان ارزش‌های مطلق عقلی با ضوابط اخلاق اسلامی توضیحاتی ارائه کرده است. اخلاق کاربردی و تاریخی آن در گذشته جهان اسلام و روزگار معاصر از مهم‌ترین مباحث این کتاب است. از این جهت این کتاب مشابه‌ترین کتاب از نظر محتوا با کتاب حاضر است. اما در این کتاب به جنبه‌های اسلامی و مذهبی اخلاق فناوری اطلاعات بیشتر از کتاب حاضر پرداخته شده است.

کتاب پژوهشنامه اخلاق و فناوری اطلاعات با نگارش محسن جوادی که انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات در سال ۱۳۸۶ برای اولین بار آن را چاپ کرده است، به تعیین هنجارهای اخلاقی، عمل در چنین فضایی، بررسی آثار این وضعیت در زندگی انسان به ویژه آثار اخلاقی آن پرداخته است. این کتاب به شکل مجموعه مقالات تهیه شده و در پایان آن، پژوهشگر پیش‌نویس سند اخلاق و فناوری اطلاعات را ارائه کرده است. این کتاب از این منظر که پیش‌نویس سند اخلاق فناوری اطلاعات را ارائه کرده مشابه کتاب حاضر است و بهتر بود مورد استناد نویسندگان اثر حاضر قرار می‌گرفت؛ اما وجه تمایز اثر حاضر با این کتاب، پرداختن به جنبه‌های اسلامی اخلاق حرفه‌ای است که در کتاب پژوهشنامه اخلاق و فناوری اطلاعات به این موضوع پرداخته نشده است.

## نتیجه‌گیری

کتاب اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات کتابی است که سعی دارد متولیان و متخصصان حوزه فناوری اطلاعات را با منشور اخلاقی این حرفه آشنا کرده و برای مدیران سازمان‌ها این مطلب را نهادینه کند که با توجه به گسترش روزافزون به کارگیری فضای مجازی و نقش غیرقابل انکار فناوری اطلاعات در زندگی شخصی و کاری افراد جامعه، توجه به اصول اخلاقی این حوزه، امری ضروری است. از سوی دیگر با توجه به این که هر کشوری ساختار فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی خاص خود را داراست لذا این منشور اخلاقی می‌بایست به شکل بومی و براساس بایدها و نبایدهای همان کشور تدوین شود. بر این اساس نویسندگان این کتاب سعی کرده‌اند با در نظر گرفتن اصول، میانی و دیدگاه‌های اسلام، منشوری بومی برای اصول اخلاقی فناوری اطلاعات تدوین کنند که در فصل آخر کتاب، این منشور ارائه شده‌است. نویسندگان توانسته‌اند با استفاده از مصاحبه‌های مختلف، پارامترها و فاکتورهای اخلاقی این حوزه را به دست آورند و می‌توان گفت در نهایت در پاسخگویی به سؤالات پژوهش موفق عمل کرده‌اند.

این اثر چون بر اخلاق حرفه‌ای تمرکز دارد، در واقع به یکی از جنبه‌های مهم علوم انسانی پرداخته‌است. در حال حاضر در هر رشته‌ای لازم است اخلاق حرفه‌ای آن رشته مورد توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان قرار گیرد. در حال حاضر اهمیت علوم انسانی اکنون که با دستاوردهای فناوری اطلاعات و فضای مجازی مواجه‌ایم، مشخص است. در کنار اهمیت دادن به علوم روز و فناوری اطلاعات، نباید از فهم این پدیده‌ها غافل باشیم و آن‌ها را بدون ملاحظه و تعمق بپذیریم و نباید راهی را که غریبان رفتند و قربانیان بسیاری به پای آن دادند، بی‌کم‌وکاست طی کنیم. بنابراین علوم انسانی به‌ویژه مبحث «اخلاق و جنبه‌های اخلاقی» می‌تواند رهیافت ما را به سایر علوم و موضوع ما را نسبت به آن‌ها مشخص کند. معنویت موجود در سنت ما نمی‌بایست قربانی پذیرش زندگی مدرن علمی (یا به عبارت بهتر علم زده) شود. به همین خاطر انتشار کتاب‌هایی از جمله کتابی که در این مقاله بررسی شد، به روشن شدن حضور و ظهور هرچه بیشتر جنبه‌های مختلف علوم انسانی در رشته‌های روز دنیا کمک می‌کند.

## منابع

پورنقدی، بهزاد (۱۳۸۸). اخلاق در فناوری اطلاعات و آسیب‌شناسی اخلاق ارتباطات. مجله اخلاق در علوم و فناوری، سال ۴، شماره ۱ و ۲: صص ۲۱-۲۸.  
طالعی، عبدالحسین (۱۳۹۵). نگاهی به کتاب مسائل اخلاق فناوری اطلاعات در روایات اسلامی. آینه پژوهش، ش. ۱۶۲: صص ۴۰-۴۵.